

Imposibilitatea calculului economic în socialism: „haosul planificat”

Cosmin Marinescu

Lecția fundamentală a argumentului calculului economic arată că unde calcul economic nu e, economie nu e. Acolo unde lipsește calculul economic, lipsește și activitatea economică „rațională”, adică alocarea resurselor conform principiului raționalității. Argumentul calculului economic detronează decisiv pretențiile socialismului de planificare „economică”, „științifică”. Magistrala teoremă misesiană a „imposibilității calculului economic în socialism” ne învață că, în absența proprietății private, planificarea economică este sinonimă cu „haosul organizat”. De aici și concluzia ultimă că fiecare pas ce ne îndepărtează de proprietatea privată, și deci de calculul economic, ne îndepărtează, deopotrivă, și de economia rațională.

„53% dintre români consideră comunismul o idee bună”, însă în general prost aplicată – iată concluzia Barometrului de Opinie Publică al Fundației pentru o Societate Deschisă din octombrie 2006. Aceasta, cu doar două luni de zile înaintea „condamnării” etatiste a regimului comunist din România drept unul „nelegitim și criminal”. Nu este însă deloc greu de imaginat ca instituirea comunismului să fi avut loc democratic, prin voința majorității eliberate astfel de orice suspiciune de crimă. Indiferent însă de „legitimarea” electorală a ororilor sale, regimul comunist – bazat pe aceeași socializare etatistă, criminală, a proprietății private – nu ar fi devenit însă unul mai puțin nefuncțional, mai puțin „imposibil” în termenii lui Ludwig von Mises.

Socialismul este marea minciună socială din secolul al XX-lea și, poate, din întreaga istorie a umanității. Înșurubarea ideilor comuniste în mintea oamenilor are la bază retorica utopică a doctrinei marxiste¹: deși a promis prosperitate, egalitate și securitate, socialismul s-a dovedit și se dovedește, încă, drept cea mai sigură cale de degenerare a societății umane în sărăcie, mizerie morală și tiranie politică.

Din nefericire, ideea că marxismul este o știință apare adânc înrădăcinată în mediul intelectual din multe țări, în special în țările care au avut de-a face cu experimentul socialist, în ciuda eșecului dramatic al acestuia. Strălucitul istoric Paul Johnson (2002:82) arată cum fenomenul s-a răspândit și în lumea ne-marxistă, „întrucât

¹ În terminologia lui Marx și Engels, cuvintele *comunism* și *socialism* sunt sinonime, aplicate alternativ fără nici o deosebire între ele. Partidele politice marxiste care au considerat *Manifestul Comunist* ca evanghelie a doctrinei lor își spuneau partide *socialiste*. În Italia, în Franța și în toate celelalte țări în care partidele marxiste jucau deja un rol în viața politică dinainte de 1917, termenul *socialist* a luat locul termenului *comunism*. În prezent, deși partidele socialiste caută să ne asigure că doctrina modernă a „socialismului democratic” este compatibilă cu economia de piață, în realitate este vorba de același aranjament instituțional în care statul, și nu piața, apare ca principal dirigitor al economiei.

intelectualii, și cu precădere universitarii, sunt fascinați de putere, iar identificarea marxismului cu o impunătoare autoritate fizică i-a ispitit pe mulți profesori să accepte „știința” marxistă în cadrul disciplinelor lor, în special în acele domenii inexacte sau cvasi-exacte cum ar fi economia, sociologia, istoria și geografia”. Probabil că dacă Hitler, și nu Stalin, ar fi câștigat lupta pentru Europa Centrală și de Est, doctrina nazistă – care, potrivit teoriei rasei, se pretindea și ea științifică – ar fi căpătat alură academică și ar fi pătruns în universitățile din toată lumea. Victoria militară a asigurat însă impunerea „științei” marxiste¹.

Ce poate fi, însă, „științific” în opera lui Marx ori în doctrina nazistă? Experimentul nefast al „societății rațional planificate” a însemnat, de fapt, ieșirea societății umane din cadrul umanului și aruncarea ei, îndărăt în istorie, în lumea animală a sclavagismului, a totalitarismului și a exploatării etatiste. De fapt, prin abolirea proprietății private și postularea de politici gen „de la fiecare după posibilități, fiecăruia după nevoi”, socialismul face proba evidentă a incompatibilității cu natura umană și cu legile acțiunii umane. Eșecul socialismului „științific” își are sursa în instituirea unui aranjament instituțional incompatibil cu natura umană și contrar prosperității economice². De unde rezultă că doctrina socialismului nu poate fi considerată decât o *retorică mitologică fără logică*.

Indiferent care ar fi fost întinderea istorică a experimentului comunist, știința economică ne dezvăluia, încă din 1920, de ce aranjamentul instituțional al socialismului nu putea sfârși altfel decât în colaps economic și în degradare morală. În articolul său din 1920 „Die Wirtschaftsrechnung im Sozialistischen Gemeinwesen”³, Ludwig von Mises este cel care a demonstrat o dată pentru totdeauna că planificarea socialistă este incompatibilă cu utilizarea calculului economic și, de aceea, economia socialistă este nu doar inefficientă, ci efectiv și literalmente *imposibilă*. Este vorba de imposibilitatea planificării în socialism potrivit raționalității din știința economică.

Teza principală a secțiunii de față este de a arăta că socialismul nu poate constitui un aranjament instituțional viabil pentru societatea umană. Argumentul central ne arată că socialismul este impracticabil iar planificarea în regim socialist este economic imposibilă. Socialismul eșuează fără drept de apel în planul a două probleme insurmontabile, *problema stimulentei* și *problema calculului economic*, așa cum voi arăta în continuare.

¹ Venirea nihilismului, pentru Nietzsche, și logica distructivă a capitalismului, pentru Marx, par a semnifica același lucru, astfel încât „dacă profetul filozofic al postmodernismului a fost Nietzsche, profetul său economic a fost, indubitabil, Marx” (Patapievici, 2001:146).

² Întreg socialismul marxist se sprijină pe ideea că, în societatea socialistă, nu ar putea lua naștere o contradicție între interesele individuale și cele colective. Fiecare s-ar strădui să dea tot cea poate mai bun, întrucât ia parte și la beneficiul întregii activități economice. Însă, se ignoră faptul că pentru un individ are o mai mică importanță dacă el însuși este mai harnic sau devotat, pentru el fiind mai important ca toți ceilalți să fie astfel. Valoarea utopică a acestei perspective este confirmată, de altfel, de binecunoscuta afirmație a lui Kautsky: „dacă socialismul, ca necesitate socială, ar intra în conflict cu natura umană, atunci aceasta din urmă ar trebui ajustată și nu socialismul” (*Produktion und Konsum in Sozialstaat*, Stuttgart, 1898).

³ Tradus în engleză în 1935 cu titlul „*Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*”.

În prezent, majoritatea economiștilor sunt de acord cu ideea că planificarea socialistă și-a demonstrat, iremediabil, eșecul. Este vorba de aceeași economiști care, de-a lungul întregului secol al XX-lea, aproape că erau prinși în mrejele utopiei marxiste. Eșecul demonstrat nu a fost suficient, însă, pentru detronarea științifică deplină a marxismului. Există încă „prizonieri” ai doctrinei socialiste și numeroși nostalgici care consideră că nu socialismul este vinovat de dezastrul economic și uman lăsat în urmă, în special în Europa Centrală și de Est, ci aplicarea sa defectuoasă. Cu alte cuvinte, eșecul este pus în seama socialismului „imperfect”, în timp ce socialismul „pur” ar fi funcționat. O asemenea dogmă nu îi face pe autorii ei câtuși de puțin economiști. Eroarea lor constă în neînțelegerea adevărului trivial că socialismul „pur” nici nu ar fi putut exista; în realitate, perpetuarea planificării socialiste, de-a lungul a decenii întregi, a fost posibilă tocmai datorită unei „rețete” socialiste „imperfecte”.

Rațiunea de a fi a socialismului este abolirea proprietății private. De altfel, socialismul este definit ca sistemul social în care mijloacele de producție sunt în „proprietate colectivă”. În realitate, conceptul de „proprietate colectivă” nu este nimic altceva decât jongleria lingvistică prin care Marx căuta să ascundă, în ochii potențialilor lui susținători și ai iubitorilor de libertate, că „abolirea proprietății private” va fi îndeplinită de către stat, prin puterea sa de constrângere¹. Politica de „socializare a proprietății private”, de expropriere și naționalizarea a acesteia, echivalează așadar cu trecerea proprietății private în mâinile statului.

Cum esența socialismului constă în abolirea etatistă a proprietății private, atunci nu ne putem imagina ceva de genul socialismului „pur”, care să însemne socializarea *întregii* proprietăți private. În definitiv, așa cum am arătat în cel de-al doilea capitol, libertatea de a gândi și voința umană sunt inalienabile. În consecință, abolirea *integrală* a proprietății private devine imposibilă, chiar dacă vom pune semnul de egalitate între socialism și sclavagism. De aici rezultă că, dincolo de dezastrul economic imediat al socializării depline a proprietății private, aceasta nu ar putea fi dusă niciodată până la capătul ei logic.

Spre deosebire de economia de piață liberă, care oferă oricui șansa exprimării intuiției și energiei antreprenoriale, sistemul economic socialist, în care toate mijloacele de producție sunt în proprietatea statului, oferă doar șansa manifestării calităților antreprenoriale ale planificatorilor centrali. Pe piața liberă, producția este subordonată consumului, astfel încât consumatorii stabilesc cine și cât merită să posede din resursele productive disponibile; în socialism, producția este rezultatul planului național întocmit de „tovarășii” aflați în fruntea statului. Ca atare, în socialism, consumatorii sunt cei ce se adaptează la deciziile planificatorilor socialiști cu privire la ce să se producă, în ce cantitate, cu ce calitate etc.

¹ De aici și paradoxul programatic al socialismului: „dictatura revoluționară a proletariatului”, în termenii lui Marx, se traduce în dictatura celor care acaparează aparatul statal de coerciție. Oare se mai împacă, în aceste condiții, ideea lui Lenin (1917) că „statul dispare treptat în măsura în care nu mai există capitaliști și, prin urmare, nu mai poate fi reprimată nici o clasă” și întărirea statului pentru reprimarea capitaliștilor, pe de o parte, cu aspirațiile de libertate și egalitate ale socialismului, pe de altă parte? De fapt, adevărata semnificație a revoluției leniniste constă în aplicarea generalizată a violenței fără limite și a oprimirii totale, adică negarea tuturor idealurilor politice ale civilizației occidentale timp de trei mii de ani.

Egalitarismul socialist nu ținea, așadar, egalitatea în drepturi ori egalitatea în fața legii, condiție în care orice inegalitate economică, în nivelul veniturilor, ar fi fost una justă. De fapt, egalitatea socialistă - ca deziderat al egalității în rezultate - contravine în mod flagrant principiilor etice, prin faptul că instituirea ei nu se poate face decât prin încălcarea drepturilor naturale ale oamenilor. Oricum, egalitatea programatică a socialismului nu era valabilă decât pentru și între „cățeii” clasei muncitoare, nu și pentru „dulăii” noii clase politice, care au pus etichetele comuniste, tiranice, pe averea expropriată și pe destinele oamenilor. Aranjamentul instituțional al socialismului, prin definiție redistributiv, recompensează pe cel harnic cu mai puțin și pe cel leneș cu mai mult decât merită fiecare; în acest fel are loc anularea ierarhiei meritelor și a virtuților etice în societate.

Sistemul de remunerare a „forțelor de producție” instaurează o prăpastie cronică între *efort* și *efect*. Absența oricărei legături între efortul productiv și răsplata acestuia face ca potențialul productiv și de inovare din societate să fie irosit¹. De fapt, absența proprietății private înseamnă absența stimulentei economice ale muncii. Funcționarea sistemului socialist era deseori ironizată prin sintagma: „Ei pretind că ne plătesc, noi ne facem că muncim”. Oamenii „se fac” că muncesc de vreme ce socialismul instituie „tragedia bunurilor comune” la scară națională: „proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție”, am arătat deja, distruge responsabilitatea economică și încurajează furtul.

Destruerea socialismului a lăsat în urmă o structură de producție în care epopeea industrializării era „marea uzină” socialistă – expresie a „gigantomaniei statului”, potrivit lui Walter Eucken: „...când economia este condusă de o administrație centrală, se investește de regulă în construirea unor mari obiective”. Există ideea, chiar în rândul adeptilor *mainstream* ai sistemului de piață, că angajarea statului în proiecte mărețe, à la „epoca de aur”, ar decurge „dintr-o lene uriașă: slujbașilor statului le este mult mai ușor să proiecteze una sau două uzine mari și apoi să le supravegheze, decât să planifice și să coordoneze activitatea a o sută de întreprinderi mici” (Balcerowicz, 2001:81). Această problemă nu este, însă, corolarul obligatoriu al lipsei stimulentei ori al „lenei” planificatorilor socialiști. Ce s-ar întâmpla dacă ideologia comunistă i-ar face pe „tovarăși” să fie unii dintre cei mai harnici și destoinici birocrați din câți ne putem imagina?

Aici intervine *argumentul calculului economic*. Dincolo de viciul fundamental de natură etică, știința economică a demonstrat că problema insurmontabilă a socialismului este imposibilitatea utilizării calculului economic în planificarea „rațională” a producției. Indiferent de inventivitatea planificatorului central de a institui în producție forța stimulentei, problema calculului economic rămâne „călcâiul lui Ahile” al socialismului.

¹ Postulatul că „stimulentele contează”, în orice formă de organizare socială, este relevat de exemplul următor: „...în fosta Uniune Sovietică directorii și angajații fabricilor de sticlă erau într-o vreme recompensați în funcție de tonele de sticlă plană produse. Deloc surprinzător, cele mai multe fabrici produceau foile de sticlă atât de groase încât cu greu se putea vedea prin ele. Regulile au fost schimbate astfel încât directorii erau recompensați în funcție de metri pătrați de sticlă produși. Rezultatele sunt previzibile. În cadrul noilor reguli, firmele sovietice produceau o sticlă atât de subțire încât se spargea extrem de ușor” (Gwartney, Stroup, 1995:13). Se confirmă, așadar, prăpastia cruntă între producția socialistă și preferințele consumatorilor, a căror dezvoltare nu o poate face decât piața liberă.

Chiar dacă planificatorii socialiști ar deveni unii dintre cei mai harnici și talentați birocrați, ei sunt incapabili să planifice rațional în absența calculului economic. Ceea ce rămâne este „haosul planificat”¹.

În anul 1920, Ludwig von Mises a publicat critica sa devastatoare la adresa organizării economice a socialiste. Articolul său a declanșat în gândirea economică binecunoscuta „*dezbateri asupra calculului economic în socialism*” dintre Mises, Hayek și Robbins, pe de o parte, și Lange, Dickinson, Taylor și Lerner, pe de altă parte. Aceștia din urmă considerau că proprietatea de stat este deplin compatibilă cu viziunea neoclasică a pieței ca mecanism de „planificare” descentralizată, de unde posibilitatea de a copia întocmai funcțiile pieței libere într-un sistem în care mijloacele de producție sunt în proprietatea statului. În realitate, „economisții” socialiști nu au căutat niciodată să clarifice condițiile fundamentale în care oamenii desfășoară activități economice, pentru a înțelege importanța vitală a proprietății private, a monedei și a calculului economic.

Idea centrală și originală a lui Mises este teza potrivit căreia calculul monetar este instrumentul indispensabil pentru stabilirea structurii optime de producție, știută fiind multitudinea vastă a alternativelor disponibile de utilizare a factorilor de producție, în cadrul diviziunii sociale a muncii. În absența posibilității de a recurge la calcule și comparații ale costurilor de producție și ale veniturilor, făcând uz de structura prețurilor monetare determinate în fiecare clipă pe piață, mintea umană nu este capabilă să cuprindă, să evalueze și să direcționeze decât procese de producție de anvergură redusă, care nu depășesc limitele primitive ale economiei gospodărești.

Mises a demonstrat că, mai presus de problema stimulentei, planificatorul central este lipsit de posibilitatea determinării *ex-ante* a structurii optime de producție. Problema constă în identificarea unui mecanism, altul decât cel al pieței, prin care un consiliu central de planificare să poată cunoaște ce bunuri trebuie produse, în ce cantități, cu ce tehnici, unde să fie distribuite etc. Prin eliminarea proprietății private și a schimburilor voluntare, socialismul desființează prețurile și funcția economică a acestora, ceea ce face imposibil calculul economic. Comisarii guvernamentali ai întreprinderilor socialiste, care schimbă între ei resurse asupra cărora nu au nici un drept de proprietate, sunt simpli pioni într-un joc artificial ce nu poate fi, în nici un caz, „piață”.

Deși multă vreme *argumentul misesian al calculului economic* a fost ignorat, semnificația acestuia este reactivată de colapsul universal al planificării socialiste și, în final, luată mai serios în considerare chiar în *mainstream*-ul gândirii economice. Prin dezvoltarea conceptului esențial de „*calcul economic*”, Mises a demonstrat că, în orice economie mai complexă decât cea a lui Robinson Crusoe, un consiliu de planificare nu poate dispune de mecanismul determinării rarității relative a factorilor de producție și alegerii coerente între diferitele tehnici de producție disponibile, pentru a produce o listă de bunuri nearbitrară în raport cu preferințele de consum.

Imposibilitatea calculului economic se datorează inexistenței unei piețe a factorilor de producție care să dea naștere prețurilor monetare, prin schimburi între proprietarii „mijloacelor de producție”². Fenomenul este consecința recunoașterii faptului că între

¹ Vezi Mises, „Haosul planificat”, 1947.

² Iar o societate lipsită de calcul monetar este, în definitiv, o societate fără sistem economic. Mises nu se lansa, așadar, în hiperbole retorice, ci exprima obiectiv o concluzie demonstrabilă a științei economice,

factorii de producție nu se pot forma raporturi de schimb, adică prețuri, decât prin schimbul de drepturi de proprietate privată asupra factorilor de producție¹.

Pentru a vedea de ce socialismul nu poate *economic* planifica, să aruncăm încă o scurtă privire asupra funcționării economiei de piață. Aceasta, pentru a înțelege care sunt condițiile indispensabile „planificării economice” și de ce socialismul este incapabil să „planifice”. Ideea esențială este aceea că în economia de piață fiecare individ, ca proprietar de resurse, este angajat continuu în „planificare economică”; orice persoană „planifică” de fiecare dată când decide cum să-și aloce timpul între muncă și repaus, cum să-și repartizeze averea între consum, economii și investiții, dacă să cumpere mai puține haine și mai multă aparatură electronică, dacă să achiziționeze ori să închirieze o locuință etc. Fiecare întreprinzător este angajat în planificarea economică a propriilor afaceri, în funcție de „comenzile” pe care le primește pe piață de la consumatorii producției lui.

Este uimitor cum socialiștii pot ignora toate aceste „planuri”, care arată că există „planificare” în economia de piață: planificare din partea oricărei persoane care participă la activitatea economică. Ideea esențială este că „planificarea” din economia de piață se bazează pe *prețuri* și pe mecanismul acestora.

Prețurile monetare îndeplinesc două funcții economice definitorii pentru „planificarea” din economia de piață. În primul rând, prețurile creează posibilitatea ca fiecare „planificator” individual din economia de piață să verifice prin calcul monetar viabilitatea propriilor operațiuni. Calculul permanent al costurilor și veniturilor îl face pe întreprinzător capabil să determine rentabilitatea afacerii sale în raport de anticiparea celei mai bune alternative disponibile. În al doilea rând, mecanismul prețurilor asigură coordonarea planurilor fiecăruia cu planurile celorlalți „jucători” din economia de piață. Dacă, de exemplu, oferta de pepeni este mai mare decât cererea, atunci scăderea prețului pepenilor va determina ajustarea reciprocă a planurilor vânzătorilor și ale cumpărătorilor. În acest fel sistemul prețurilor face posibilă armonizarea „planificării” individuale în întreg sistemul economic.

Prin distrugerea sistemului prețurilor, socialismul distruge, de fapt, posibilitatea de a utiliza calculul monetar și totodată coordonarea activităților a milioane de „planificatori” ai economiei de piață. Socializarea „mijloacelor de producție” face ca piețele acestora să devină inexistente. În economia de piață, funcția fundamentală a piețelor bunurilor de ordin superior este de a aduce mijloacele de producție în proprietatea acelor întreprinzători care anticipează cel mai bine preferințele consumatorilor, configurațiile viitoare ale pieței, și care obțin astfel profit. În socialism, orice funcție economică de acest tip lipsește cu desăvârșire².

atunci când scria: „...acolo unde nu există piață, nu există un sistem al prețurilor, iar acolo unde nu există un sistem al prețurilor nu poate exista «calculul economic»; dacă nu există calcul economic, nu există nici economie” (Mises, 1920). „Paradoxul «planificării» este că nu poate planifica, datorită absenței calculului economic. Ceea ce se numește o economie planificată, nu este deloc economie”.

¹ „Când «comunitatea minerilor» livrează cărbuni «comunității metalurgiştilor» nu se poate forma nici un preț...” (Mises, 1920).

² De exemplu, în analiza sistemului de remunerare, este clar că Wicksteed (1933:682) are în minte imposibilitatea calculului economic atunci când scrie: „dacă organismele publice sunt singurii angajatori, pe ce principiu trebuie fixată remunerarea indivizilor? Este oare posibilă conceperea unui mecanism care să determine valoarea marginală a muncii fiecăruia?”.

În socialism *nu există prețuri pentru factorii de producție non-umani pentru că, simplu, aceștia nu sunt vânduți și cumpărați*. Ca avut obștesc, factorii de producție rămân – după cum spune Mises – „*res extra commercium*”. Factorii de producție nu sunt alocați în cadrul structurii de producție, între ramurile acesteia, prin sistemul prețurilor, așa cum se întâmplă în economia de piață. Este vorba, mai exact, de un sistem național în care întreprinderile socialiste se „aprovizionează” reciproc cu materii prime și materiale astfel încât să respecte planul central de producție. Aceste întreprinderi produc unele pentru altele, factorii de producție, aflați în diferite stadii de prelucrare, trecând de la o ramură la alta potrivit prescripțiilor planului central.

De exemplu, să presupunem că „tovarășii” stabilesc ca producția de automobile să fie de 10.000 de bucăți anual. În aceste condiții, producția anuală a tuturor industriilor situate în amonte față de industria constructoare de mașini este circumscrisă exigențelor realizării producției de automobile planificate. Fiecare industrie trebuia să își „atingă planul” în sensul producerii atâtor motoare, anvelope, caroserii, capitonaje, parbrize, instalații electrice etc. necesare obținerii celor 10.000 de automobile. Industria metalurgică era „aprovizionată” de industria extractivă cu acele cantități de minereu de fier și cărbune necesare producerii tablei pentru cele 10.000 de caroserii. La rândul ei, întreprinderea metalurgică „aproviziona” industria prelucrătoare, aceasta „aproviziona” în continuare o altă întreprindere și tot așa. Semnificativ este faptul că deplasarea între întreprinderi a materiilor prime, a materialelor și componentelor produsului final era opera unui vast sistem de compensare conform planului național de producție. Statul mută „mijloacele de producție” dintr-un buzunar în celalalt și nimeni nu cred că are pretenția că, din această operațiune, pot rezulta prețuri. Este ca și cum cineva ar stabili prețul serviciilor muncii sale printr-un act de vânzare-cumpărare către el însuși.

Cum în socialism nu există piață a oțelului, piață a cărbunelui, a grâului etc., în cadrul cărora să se manifeste liber cererea și oferta, nu apăreau nici prețuri de piață¹ pentru oțel, cărbune, grâu etc., astfel încât să existe posibilitatea de calcul al costurilor diferitelor industrii. Deși există prețuri ale bunurilor finale², fixate bineînțeles arbitrar, costurile de producție lipsesc, ele sunt imposibil de exprimat în termeni monetari. De aceea, este imposibilă recurgerea la calculul economic în analiza rezultatelor acțiunilor trecute ori în planificarea celor viitoare.

Paradoxal, în socialismul „planificării raționale”, *costurile* nici nu contează, de vreme ce mecanismul profitului și falimentului este scos, retoric, în afara logicii economice; în socialism, întreprinderile nu se extind pentru că sunt mai profitabile și nici nu dispar din lipsă de rentabilitate³, ci numai în baza prescripțiilor planului. Socialismul

¹ Dacă, totuși, unele bunuri de ordin superior „aveau” prețuri, acestea erau fictive și fixate arbitrar de aceeași planificatori socialiști, pe de o parte, sau erau rezultatul tranzacțiilor de pe piețele „negre”. Nici într-un caz, nici în celălalt, prețurile respective nu erau „de piață”, astfel încât să reflecte raritatea relativă a „mijloacelor de producție” în societate.

² Oricine știa, în România, care este prețul celebrei Dacii.

³ Revista *The Economist* a oferit, în timp, unele exemple elocvente în privința „rentabilității socialismului”. De exemplu, rafinăriile din România au exportat produse din petrol rafinat la un preț mult mai mic decât cel plătit pentru importul țigăiului utilizat. În cazul Germaniei de Est, s-a constatat că prețurile autoturismelor Trabant sunt mai mici decât suma prețurilor materiilor prime de pe piața internațională. Vânzările de fier, carton, plastic etc. la prețurile internaționale ar fi adus încasări mai mari

nici nu cunoaște, de altfel, categoriile economice de „profit”, „faliment” și „rentabilitate”. Sau, dacă le cunoaște, este ca și cum ai vorbi de funie în casa spânzuratului.

Care sunt, deci, problemele insurmontabile cu care se confruntă statul socialist¹ atunci când caută să planifice producția unui anumit bun, de exemplu producția de automobile? Trebuie înțeles, de la bun început, că producția de automobile, ca orice altă producție, poate fi realizată în diferite cantități și modele (capacitate cilindrică, putere, tip de combustibil), prin utilizarea diferitelor materiale și combinații de materiale, oțel, aluminiu, fibră de carbon, plastic, în diferite zone geografice, prin diferite metode și combinații de metode, cum ar fi prin utilizarea predominantă a roboților industriali ori a muncii manuale etc. În economia de piață, toate deciziile de acest tip sunt adoptate pe baza calculului economic de rentabilitate ale întreprinzătorilor din industria automobilelor. De exemplu, scara producției de automobile ca întreg va fi extinsă până la nivelul la care se poate obține profit economic și dincolo de care orice producție suplimentară este relativ mai puțin profitabilă față de alte industrii.

Imposibilitatea calculului economic face ca deciziile de producție să nu fie adoptate pe o bază rațională. Extinderea sau restrângerea producției de automobile este decisă arbitrar, pe baza „detaliilor” planului central de producție, care reflectă preferințele planificatorului socialist și nu pe cele ale consumatorilor. Orice criteriu, altul decât calculul economic, cum ar fi de exemplu un anumit „necesar” de automobile la 100 de mii de locuitori, nu poate fi decât unul arbitrar. La fel de arbitrar sunt, de fapt, și celelalte decizii de producție: modelele de automobile, metodele de producție, localizarea geografică a producției etc. Aceste decizii de producție sunt importante nu numai din punctul de vedere al consumatorilor ci, nu mai puțin important, din perspectiva *producției tuturor celorlalte bunuri*.

Nu trebuie pierdută din vedere ideea că producția de automobile, la fel ca în cazul oricărei alte producții, necesită factori de producție care au utilizări alternative. Astfel, orice decizie adoptată în producția de automobile face ca anumite combinații de factori de producție să nu mai fie disponibile utilizărilor alternative, în aceeași industrie sau în alta. De exemplu, utilizarea mai multor roboți industriali în producția de automobile reduce disponibilitatea utilizării acestora în industria de armament. În consecință, problema economică fundamentală „ce și cât să se producă?” devine, pentru planificatorul socialist, cu atât mai încurcată.

În planificarea producției de automobile, la fel ca pentru orice altă producție, planificatorul este logic obligat să ia în considerare efectul producției respective asupra *tuturor celorlalte ramuri* ale structurii de producție. Planificarea rațională, economică, a producției de automobile face necesară luarea în considerare a tuturor utilizărilor alternative a fiecăruia din factorii de producție utilizați în industria automobilelor. Se pune problema planificării producției de automobile astfel încât „costul de oportunitate” asupra producțiilor din celelalte bunuri să fie cât mai mic. Și iarăși ajungem, iată, la costuri. Cum se poate stabili dacă „merită” ca producția de automobile să fie extinsă cu

decât producția de Trabant-uri. În acest caz, producția de automobile nu a făcut decât să reducă valoarea materialelor utilizate.

¹ Mai târziu vom vedea de ce „statul socialist” este un pleonasm sinistru.

prețul diminuării producției de biciclete, de exemplu? Sau, cum se poate stabili dacă este *economică* înființarea unei întreprinderi în care să fie produse tractoare, cu prețul reducerii producției de automobile, sau dacă nu cumva este mai *economic* importul de tractoare în contul exportului de automobile? În absența instrumentului indispensabil al calculului economic, răspunsurile la aceste întrebări sunt pure fantezii.

În condițiile în care între resursele productive există simultan o infinitate de relații de complementaritate și de substituere, dificultatea insurmontabilă a planificatorului socialist este aceea că, pentru a fi economic rațional, acesta trebuie să *planifice producția în sistemul economic ca un tot indivizibil*. Pentru aceasta, însă, este nevoie de un intelect suprauman, capabil să încorporeze conexiunile fizice între toate ramurile structurii de producție și să aprecieze „costurile de oportunitate” ale modificării producției într-o ramură asupra tuturor celorlalte. O singură minte umană – fie ea una miraculos înzestrată cu o cunoaștere adecvată a cantităților și calităților factorilor de producție disponibili, a celor mai avansate tehnologii de combinare și transformare a acestor factori în bunuri de consum – încă ar fi, însă, incapabilă să determine configurația optimă de alocare a resurselor¹.

În absența proprietății private asupra mijloacelor de producție, *planificatorul socialist este incapabil să organizeze rațional diviziunea socială a muncii, deciziile acestuia fiind arbitrare și haotice*; de aceea, spune Mises, existența economiei socialiste rațional planificată este „*imposibilă*” iar planificatorii socialiști „*bâjbâie în întuneric*” deoarece sunt lipsiți de piețele factorilor de producție și de calculul monetar.

Este deosebit de importantă recunoașterea faptului că, atât în articolul său original, cât și în toate scrierile sale ulterioare consacrate aceluiași subiect, Mises identifică invariabil problema unică și insolubilă a socialismului ca fiind imposibilitatea calculului economic – și nu, așa cum susținea Hayek, absența unui mecanism eficient de transmitere a informațiilor către planificatori. De fapt, întreaga critică economică a socialismului a pendulat, în gândirea economică, pe diferențele de concepție existente între Mises și Hayek cu privire la rolul prețurilor în sistemul economic.

Teoriile lui Hayek neglijează problema evaluării și a calculului economic în favoarea transmiterii informației prin sistemul de prețuri, așa cum sintetizează Hülsmann (1997): „imposibilitatea socialismului reiese din incapacitatea comunicării cunoașterii dispersate... Informațiile referitoare la circumstanțe de timp și de loc specifice nu pot fi niciodată centralizate. Acestea există neapărat într-o formă dispersată și pot fi comunicate prin intermediul sistemului de prețuri în societățile capitaliste”. Cu alte cuvinte, pentru Hayek, problema socialismului nu este lipsa proprietății private, ci lipsa cunoașterii (Hoppe, 1996).

Însă, orice funcție informațională a prețurilor are, în cel mai bun caz, doar un rol secundar în comparație cu rolul primar al instituției proprietății private. Rolul economic

¹ O asemenea minte umană, arată Hayek, ar trebui să dețină și să utilizeze cunoștințele deținute și utilizate separat de milioanele de „agenți” care cooperează pe piața liberă. În același sens, scrie Mises (1920) „...minte a unui singur om – fie el și cel mai genial – este prea slabă pentru a aprecia importanța fiecăruia dintre extrem de multe bunuri de ordin superior. Nimeni nu poate stăpâni imensitatea nesfârșită a posibilităților de producție în așa măsură încât să fie în stare a formula nemișlocit judecăți de valoare evidente fără ajutorul calculelor”.

fundamental al proprietății private, precum și al prețurilor monetare generate de schimburile voluntare de drepturi de proprietate, este acela de a permite realizarea calculului economic. Prețurile reprezintă *rezultatul* acțiunilor antreprenoriale. Însă acțiunile care antrenează modificarea prețurilor se bazează, în mod necesar, pe un suport informațional. Întreprinzătorii *mai întâi* evaluează condițiile pieței și apoi licitează prețuri mai mari sau mai mici; ei nu obțin informații referitoare la modificarea condițiilor pieței pe baza noilor prețuri, ci modificarea prețurilor rezultă din evaluarea anticipativă a pieței.

Cu alte cuvinte, prețurile de piață sunt întotdeauna *prețuri trecute* (a căror relevanță este eminentamente statistică); ele reflectă rezultatul activității antreprenoriale, nu cauza sa. Pe de altă parte, *prețurile viitoare* (anticipate) sunt cele care prezintă interes pentru activitatea antreprenorială de orientare a resurselor în cadrul structurii de producție. Hülsmann (1997:44) arată că rolul principal al prețurilor într-o economie nu este acela de comunicare a informațiilor, ci de a servi ca punct de plecare pentru estimarea prețurilor viitoare. Aceasta deoarece întreprinzătorii nu pot niciodată să cunoască prețurile viitoare nemijlocit; ei nu pot decât să le *estimeze anticipativ*, în lumina „experienței” prețurilor trecute pe care o dețin și a „înțelegerii” interpretative a transformărilor care pot afecta datele pieței. Cunoașterea prețurilor pieței din trecut de către întreprinzător nu reprezintă un substitut al informației calitative despre economie, așa cum pare Hayek să susțină, ci este complementul său necesar. În lumina acestor argumente, contribuția lui Hayek la abordarea economică a organizării socialiste este apreciată, chiar în sânul școlii austriece, ca fiind „falsă, confuză și irelevantă” (Hülsmann, 1997:47).

Mai mult decât atât, arată Salerno (2005), Hayek și misesianul britanic Lionel (ulterior Lord) Robbins au făcut în anii 1930 „o regretabilă și întru totul nejustificată concesie celor ce pretindeau că metodele economiei matematice ar putea fi solicitate cu succes pentru soluționarea problemei calculului socialist”. În replică la argumentul după care prețurile factorilor de producție ar putea fi generate ca soluție a unui sistem de ecuații simultane, care încorporează datele fixe ale sistemului economic, Hayek și Robbins au susținut, paradoxal, că acest rezultat este adevărat în „teorie”, dar foarte problematic în „practică”.

Motivul caracterului problematic, arătau Hayek și Robbins, este că, în economia reală, dorințele consumatorilor, resursele disponibile și tehnologia sunt supuse unor modificări permanente și imprevizibile. De aceea, până să adune planificatorii volumul uriaș de informații necesar formării masivului sistem de ecuații, care se cer apoi rezolvate, sistemul de prețuri astfel obținut ar deveni complet inaplicabil economiei curente, ale cărei date subiacente se vor fi modificat, între timp, rapid și imprevizibil.

Cu admirabilă pătrundere, argumentul misesian demonstrează că, în ciuda eliminării de pe firmament a problemelor hayekiene de informație, planificatorii vor fi în continuare incapabili să calculeze optimul structurii de producție, ca alocare coerentă a factorilor de producție între ramurile acesteia. Motivul este că structura existentă a capitalului, calificările existente și dispunerea curentă a forței de muncă sunt, inițial, adaptate noii configurații de echilibru a datelor economice. Planificatorii ar fi siliți să ia aceleași decizii referitoare la alocarea factorilor, optând între miriadele posibilități de producție și de realocare și calificare a forței de muncă. Însă instituirea socialismului

schimbă toate datele economice în așa măsură, încât racordarea la ultima fază a economiei de piață este de-a dreptul imposibilă.

Astfel, teza inițială a lui Mises rezistă pe cont propriu, fără a necesita rectificări sau amendări: în lipsa proprietății private asupra mijloacelor de producție nu poate exista calcul economic și alocare rațională a resurselor.

În orice caz, critica socialismului arată că dezordinea economică și „haosul calculațional” se instaurează inevitabil oriunde promite socialismul că va aduce ordine și armonie economică¹. În realitate, socialismul a înăbușit progresul economic și, totodată, propriile șanse de supraviețuire. „*Mislocările*” resurselor datorate deciziilor arbitrare ale planificatorilor socialiști erau mascate prin falsificarea indicatorilor economici; succesele extraordinare raportate de conducerea socialiste s-au dovedit mistificări ordinare, așa cum a dezvăluit colapsul final al sistemului marxist.

Lunga perioadă de agonie a planificării socialiste se explică prin faptul că în nici o țară nu s-a experimentat o formă completă de socialism. Eforturile planificatorilor de a înăbuși manifestarea inițiativei private și a comerțului liber au generat răspândirea piețelor „negre” și a corupției. Pe de altă parte, socialismul a subzistat într-o lume a economiei de piață. În acest fel, planificatorii socialiști au fost în măsură să „copieze” prețurile de pe piețele internaționale, pentru a le utiliza ca ghid în stabilirea prețurilor și alocarea propriilor resurse de capital. Existența Uniunii Sovietice și a altor economii planificate central nu este o falsificare a tezei imposibilității economiei socialiste. Dincolo de ineficiența lor crasă, aceste sisteme își încropesc existența precară ca paraziți ai structurii prețurilor existente pe piața mondială². Ca atare, diferența fundamentală între economia de piață și socialism este aceea că *economia de piață funcționează*.

Argumentul imposibilității planificării economice raționale în socialism nu atrage, desigur, colapsul spontan și absolut al oricărei forme de socialism. Probabili că nu puțini sunt cei care tânjesc după laptele și cornul din poveștile și practicile economice ale socialismului. De asemenea, probabil că nimic nu-i va împiedica pe aceștia să considere că binecuvântarea deplină a socialismului poate fi obținută numai după ce întreaga lume va fi îmbrățișat socialismul. Totuși, scrie Mises (1920), „cine speră într-o economie socialistă rațională va fi nevoit să-și supună concepțiile unei revizuirii”.

¹ Faptul că socialismul, nu economia de piață, este o anarhie a producției nu poate fi mai bine ilustrat decât prin faimosul sistem sovietic al „cotelor de producție” - care pare a încălzi recent și imaginația birocrăției Uniunii Europene. În socialism, era atribuită unităților de producție o anumită „cotă” de producție și devenise o modă ca fiecare să-și depășească planul. Anual, „cooperativele agricole de producție” se întreceau, tragicomic, în raportări statistice false de depășire a planului. Un astfel de sistem este consecința inevitabilă a imposibilității de a planifica economic. Dincolo de ignorarea logicii simple a costului de oportunitate, planificatorul socialist este incapabil să „calculeze” impactul creșterii producției dintr-un bun asupra tuturor celorlalte. Drept urmare, *el ordonă producerea a cât mai mult din orice*.

² După cum arată Mises (1920), nici aceste economii, nici întreprinderile naționalizate în economiile occidentale nu sunt autentice socialiste: ambele „se sprijină pe cadrul economic ambiant al pieței libere, astfel încât caracteristica definitorie a economiei socialiste nu se poate materializa actualmente la ele sub nici o formă. În unitățile de stat și cooperatiste se introduc inovații tehnice doar pentru că efectul lor se poate observa la întreprinderile private de același profil, autohtone sau străine, și pentru că acea industrie privată care fabrică mijloacele necesare acestor inovații stimulează introducerea lor”.

Imposibilitatea calculului economic în socialism este valabilă indiferent de modul în care ia ființă regimul socialist: fie spontan, prin revoluție „proletară”, fie treptat, „democratic”, prin socializarea graduală a economiei și controlul prețurilor (Reisman, 1998:267). Din punct de vedere economic, sistemul este același: guvernul are în proprietate mijloacele de producție și, deci, responsabilitatea de a decide asupra utilizării lor. Așadar, ceea ce se poate spune despre socialism este valabil pentru toate variantele de socialism, de la socialismul comunist și nazist până la socialismul „democratic” modern - atât de popular în economiile mixte ale „statului providență”.

Indiferent de argumentele aduse împotriva socialismului, acesta va rămâne însă mereu o tentație ascunsă pentru relativiștii din gândirea economică. Întotdeauna se va găsi cineva care să se lase ademenit în mrejele socialismului care șoptesc ispititor „dă-mi puțin din libertatea ta și îți voi da puțină securitate”. Și așa cum experiența secolului al XX-lea a demonstrat, experimentul societății „rațional planificate” se sfârșește atât cu pierderea libertății, cât și a securității. Aranjamente precum securitatea socială de tip *welfare state*, sănătatea publică și educația de stat, legislația salariului minim, ajutoarele financiare, programele de coeziune socială etc. acapareză astăzi întreaga atenție pe scena publică și continuă să seducă amatorii de miracole economice. Toate aceste aranjamente sunt părțile aceleiași mari minciuni socialiste; ele eșuează lamentabil la testul de logică al științei economice.

Bibliografie

- Balcerowicz, Leszek 2001, *Libertate și dezvoltare. Economia pieței libere*, Editura Compania, București
- Bastiat, Frédéric [1848], 1993, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, Editions Romillat, Paris
- Block, Walter 1999, „Austrian Theorizing: Recalling the Foundations”, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 2(4)
- Boia, Lucian 2005, *Mitologia științifică a comunismului*, Editura Humanitas, București
- Braguinsky, Serguey 2000, *Incentives and Institutions. The Transition to a Market Economy in Russia*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Brubaker, Earl R. 1997, „The Tragedy of the Public Budgetary Commons”, *The Independent Review*, Vol. I, No. 3
- Buchanan, James M. 1979, *What Should Economists Do?*, Liberty Press, Indianapolis
- Bukovsky, Vladimir 2006, *Uniunea Europeană... o nouă URSS?*, Editura Vremea, București
- Calhoun, John C. [1851], 1953, *Disquisition on Government*, New York: Liberal Arts Press, vezi www.constitution.org/jcc/disq_gov.htm
- Gallaway, Lowell „Some Austrian Perspectives on Unintended Consequences”, *Review of Austrian Economics* 10, no. 2, 1997

- Gwartney, James D., 1995, *Economie și prosperitate. Introducere în teoria și practica progresului economic*, Institutul Român pentru Studii Umanistice "Libertatea", Ed. Alutus-D, București
- Stroup, Richard
- Hayek Friedrich A. 1998, *Constituția libertății*, Institutul European, Iași
- Hayek, Friedrich A. 1997, *Drumul către servitute*, Editura Humanitas, București
- Hazlitt, Henry [1962], 2006, *Economia într-o lecție*, Libertas Publishing, București
- Hoppe, Hans-Hermann 2001, *Democracy. The God That Failed*, Transaction Publishers, New Brunswick, USA
- Hoppe, Hans-Hermann 1996, „Socialism: A Property or Knowledge Problem”, *The Review of Austrian Economics*, vol. 9, nr. 1
- Hoppe, Hans-Hermann 1995, „Economia politică a monarhiei și democrației și ideea ordinii naturale”, www.misesromania.org traducere după „The Political Economy of Monarchy and Democracy, and the Idea of a Natural Order”, în *Journal of Libertarian Studies* 11:2
- Hoppe, Hans-Hermann 1993, *The Economics and Ethics of Private Property*, Kluwer Academic Publishers, Massachusetts
- Hülsmann, Jörg Guido 2000, „A Realist Approach to Equilibrium Analysis”, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 3(4)
- Hülsmann, Jörg Guido 1999, „Economic Science and Neoclassicism”, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, , 2(4)
- Hülsmann, Jörg Guido 1997a, „Knowledge, Judgement, and The Use of Property”, *Review of Austrian Economics*, vol. 10, nr. 1
- Johnson, Paul 2002, *Intellectualii*, Editura Humanitas, București
- Lenin, Vladimir Ilici [1917], 1970, *Statul și revoluția*, Editura Politică
- Marinescu, Cosmin 2005a, *Economie Instituțională*, Editura ASE, București
- Marinescu, Cosmin 2005b, „Mitul «criteriului eficienței» în știința economică”, *Revista Analiză și Prospectivă Economică*, ASE, nr. 1-2
- Marinescu, Cosmin 2004, *Instituții și prosperitate. De la etică la eficiență*, Editura Economică, București
- Marx, Karl [1848], 1998, *Manifestul Partidului Comunist*, Ed. Nemira, București
- Engels, Friedrich
- Menger, Carl [1871], 1994, *Principles of Economics*, Libertarian Press, Inc., USA
- Mises, Ludwig von [1949], 1996, *Human Action*, Henry Regnery Company, SUA
- Mises, Ludwig von [1944], 1983, *Bureaucracy*, Center for Future Education, Cedar Falls, Iowa, USA
- Mises, Ludwig von [1933], 1981a, *Epistemological Problems of Economics*, New York University Press
- Mises, Ludwig von [1922], 1981b, *Socialism. An Economic and Sociological Analysis*, Liberty Classics, Indianapolis, în limba română la www.misesromania.org
- Mises, Ludwig von 1947, *Planned Chaos*, The Foundation for Economic

- Education, Irvington-on-Hudson, SUA, traducere disponibilă la www.misesromania.org/carti/socialismul/epilog.htm
- Mises, Ludwig von 1920, *Die Wirtschaftsrechnung im Sozialistischen Gemeinwesen*, disponibil în limba română sub titlul „Calculul economic în societatea socialistă” la www.misesromania.org
- Patapievici, Horia-Roman 2001, *Omul recent*, Editura Humanitas, București
- Read, Leonard, E. 1958, *I, Pencil. My Family Tree as told to Leonard E. Read*, The Library of Economics and Liberty, www.econlib.org/LIBRARY/Essays/rdPnc11.html
- Reisman, George [1990], 1998, *Capitalism*, Jameson Books, Ottawa, Illinois
- Rothbard, Murray N. [1970], 1998, *Ethics of Liberty*, New York University Press, New York and London
- Rothbard, Murray N. [1962], 1970, 1993, *Man, Economy, and State* Nash Publishing, Los Angeles, ediția a II-a
- Rothbard, Murray N. 1992, „How and How Not to Desocialize”, în *Review of Austrian Economics*, vol. 6, nr. 1, p. 65-77.
- Salerno, Joseph T. 2005, *De ce este „imposibilă” o economie socialistă?*, www.misesromania.org, traducere după *Postscript: Why Socialist Economy is „Impossible”*
- Salerno, Joseph T. 1993, „Mises and Hayek Dehomogenized”, în *The Review of Austrian Economics*, 6 (2), pp. 113-146
- Wicksteed, Philip H. 1933, *The Common Sense of Political Economy*, George Routledge and Sons, London